

Smalianchuk, Volha: *Běloruská národní myšlenka v samizdatových periodikách BSSR v letech 1970–1985*. Diplomová práce. Praha: Fakulta humanitních studií, Pracoviště historické sociologie (vedoucí práce dr. Nicolas Maslowski).

Oponentský posudek

Na práci Volhy Smalianchuk lze pozitivně ocenit přesvědčivé zdůvodnění výběru tématu (národní myšlenka v běloruském samizdatu) a zaměření na předperestrojkové období. Téma je jednak velmi důležité pro poznání běloruského národního hnutí i podoby současné běloruské národní idey. V odborné literatuře je také velmi málo zpracováno. Oceňuji také snahu o práci s archivními materiály, ač vhodným (a nevyužitým) materiálem by byly i výpovědi pamětníků. Přivítat lze i zformulování výzkumných otázek v úvodní části práce, které ve studentských závěrečných pracích nezdědka chybějí. Odsud však práce trpí řadou vážných nedostatků.

Výzkumné otázky pokrývají tematicky příliš širokou oblast. Nedomnívám se – na rozdíl od autorčina závěru –, že byly všechny otázky dostatečně zodpovězeny. Např. jak vypadala ekonomická situace v BSSR? Není jasné, jakou relevanci měla ekonomická situace pro hlavní téma práce. Dále není myslím zodpovězena otázka, v čem spočívala podstata běloruského národního hnutí 60. až 80. let. Zde zřejmě problém spočívá v neurčitosti slova „podstata“. Dále není podle mého názoru zodpovězena otázka, jak se projevovала běloruská národní myšlenka v činnosti sovětského disentu v letech 1970–1985 ani jak se vyvíjela. Tomuto problému se mohlo předejít, kdyby v závěru práce autorka podala stručnou odpověď na každou otázku místo pouhé konstatace, že otázky byly někde v práci zodpovězeny (s. 77).

Hypotéza práce¹ je zcela nepřijatelná. Odhlédneme-li od nejasnosti vágního výrazu „prvky“, fatálním nedostatkem této triviální „hypotézy“ je, že odpověď na ni je již dopředu známa (autorka ji v práci také vlastně zodpověděla ještě před samotnou analýzou samizdatového periodika). Hypotéza byla navíc stanovena, i když jak autorka na s. 65 uvádí, provedla analýzu kvalitativní, u níž stanovování hypotéz, které by byly testovány, není obvyklé.

Metodologie je dalším zásadním nedostatkem práce. Na s. 10 se uvádí, že uvedené výzkumné otázky, které zjevně mají charakter kvalitativní („v čem spočívala“, „jaký charakter měla“, „co charakterizovalo...“), budou zodpovězeny užitím obsahové analýzy, která je typicky metodou kvantitativní nebo alespoň předpokládající klasifikační práci s větším množstvím dat. Až na s. 65 se dozvídáme, že autorka bude pracovat s obsahovou analýzou kvalitativní, ale pro její popis používá dvouvětnou definici z terminologické databáze oboru knihovnictví (!),² místo aby uplatnila některou z metodologických příruček z oblasti sociálních věd.³ Zdá se, že zde došlo k nepochopení účelu pojetí obsahové analýzy pro knihovnické účely a pro

¹ „Běloruská národní myšlenka na stránkách samizdatových periodik byla kombinací národních a kulturních prvků“ (s. 10).

² Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy: <http://tdkiv.nkp.cz/zak.htm>

³ Např. Krippendorff, K.: *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Los Angeles: Sage, 2013; příp. Mayring, Ph.: *Qualitative Inhaltsanalyse: Grundlagen und Techniken* (7th ed). Weinheim: Deutscher Studien Verlag; Schreier, M.: *Qualitative Content Analysis in Practice*. London: Sage, 2012.

účely historickosociologického rozboru. Rozsah dat je navíc poměrně malý, a je tedy otázka, zda jde o vhodnou metodu i z tohoto hlediska. Práci vůbec chybí část, která by popisovala a zdůvodňovala zvolený teoretický přístup a metodologii.

Při případném přepracování této diplomové práce je s ohledem na charakter výzkumných otázek podle mého názoru vhodnější použít některou kvalitativní metodu analýzy diskurzu nebo rétoriky. Uvedení „břitého srovnání“, „lexikálně-intonačního opakování“ a „jednoduchého smyslu pro humor“ mezi „techniky a lingvistické metody“ (patrně míněno ve smyslu rétorických, resp. stylistických technik) při popisu textů K. Kalinouského (s. 21) ovšem naznačuje, že autorka v této oblasti není zběhlá a bude potřebovat další školení.

Samotná analýza v práci vlastně chybí. Informace o rozsahu materiálu je uvedena jen v poznámce pod čarou (č. 205). V údajně analytické části práce se objevuje pouze seznam jednotlivých článků s uvedením hlavního tématu, a to z pouze jednoho samizdatového periodika *Hutarka* (s. 61–65), a převyprávění obsahu jednoho článku z tohoto periodika s rozsáhlými citacemi z něj s náznaky analýzy (s. 69–72). Určení hlavního tématu textu a převyprávění jeho obsahu není analýzou. Pokus o analýzu více samizdatových periodik se v práci nenalézá, ač její název toto slibuje („v samizdatových periodikách“). Při přepracování diplomové práce bude proto třeba buď do analýzy zahrnout více periodik, anebo název a příslušné formulace převést na jednotné číslo.

Práce obsahuje především faktografický výklad a přehledy o různých osobách a neoficiálních sdruženích, které se v průběhu dvou století běloruskou národní ideou zabývaly (bez ohledu na to, zda publikovaly v autorizovaném, cenzurou tolerovaném nebo samizdatovém vydání). Přitom se uvádí mnoho zbytečných informací bez patrné relevance pro hlavní téma práce – jde například o část 1.2 nebo z druhé poloviny práce např. o pasáž o Akademickém kroužku (Акадэмічны асяродак), o kterém dokonce sama autorka uvádí, že „nebyl významně zapojen do samizdatové tvorby“ (s. 45). Na s. 68n. se částečně opakuje, co už bylo uvedeno dříve. Hlavním tématem se tato diplomová práce zabývá až od s. 51 a sama analýza běloruské národní idey v samizdatu je názvem části avizována až na s. 57, přičemž i zde se ale věnuje osobě Mikoly Jermaloviče a neprezentuje žádnou analýzu materiálu. Náznak analýzy se nalézá na pouhých čtyřech stranách práce (s. 69–72). Závěr je převyprávěním obsahu práce, s výjimkou jednoho odstavce o časopisu *Hutarka*, který se snaží o zobecnění a vypadá, že se snad zakládá na nějakém druhu analýzy (s. 76n.). Neobsahuje žádnou kontextualizaci se samizdatem např. v jiných částech SSSR. Hlavnímu tématu práce je tak věnováno pouhých 16 stran textu, navíc v uvedené kvalitě provedení. Práci by prospělo užší zaměření na své hlavní téma a jeho podrobnější rozpracování.

Schopnost vyjadřování je dalším nedostatkem práce. Snad každá strana obsahuje několik gramatických, lexikálních nebo stylistických chyb, nemluvě už o chybách pravopisných. Nemělo by přitom být obtížné najít v Praze rodilého mluvčího češtiny, aby práci jazykově zkorigoval. Uvědomuji si, jak obtížné je odborné vyjadřování v cizím jazyce, proto nepřikládám při svém hodnocení těmto nedostatkům jako takovým velkou váhu. Některé formulace však už hraničí s nesrozumitelností (např. „samostatné vzdělání vštěpovalo obyvatelstvu...“, „zdroj projevu nezávislého myšlení“, „národní a demokratické společenství [v BSSR]“, „podcenzurný samizdat“, „charakter a formát běloruské národní myšlenky“,

„dokumentární podoba“ atd. v daných kontextech). U jiných formulací není zřejmé, zda se jedná o jazykové, formulační problémy, anebo už o neznalost věci. Například není jasné, co se míní „antologií“ *Mužycké praudy* (s. 17). Definice „národnostní politiky“ (s. 31) je velmi neobvyklá. Jsou „národními státy“ Sovětského svazu (s. 34) míněny „svazové republiky“? S ohledem na zaběhlý význam slova *titulní/titulární (národ)* (тытульны) a *identita* – co znamená, že „ruská identita vystupovala jako ‚titulní‘ národ SSSR“ (s. 35)? Co se míní výrazem „fonetické pravidlo ruského jazyka“ (s. 35)? Na s. 36 se mluví o „dovršení“ národní myšlenky – kdy lze vůbec mluvit o dovršení národní myšlenky, anebo autorka chtěla říci něco jiného? V tomto seznamu by bylo možné pokračovat.

K nedostatkům zpracování lze zařadit i absenci překladu běloruských jmen a výrazů, což ztěžuje recepci čtenářům, kteří neumějí bělorusky (např. zmínka o tom, že Kalinouski oslovoval v *Mužycké praudě* čtenáře slovem „dzieciuki“ bude takovým čtenářům naprosto nesrozumitelná). U několika českých překladů citátů, u nichž je uvedeno i originální běloruské znění, je vidět, že překlad byl nesprávný (např. slovo *ласка* v pozn. 46 a slovo *воля* v pozn. 48 bylo přeloženo zcela chybně, čímž se změnil význam citátu). Není pak jisté, jak byly přeloženy jiné citáty, u nichž originální znění uvedeno není (takových je většina). U slova *národ* je někdy patrné, že bylo užito pod vlivem běloruského/ruského slova *народ*, ale je třeba zvážit, zda někdy není vhodnějším překladem slovo *lid* (srov. např. *Беларускі народны фронт*). Překlady je vhodné doplnit a opravit.

V práci se projevuje i jistá ledabylost. Jde jednak o nesystémovost transliterace z běloruské cyrilice (některá slova se v práci vyskytují dokonce v několika různých latinkových podobách), což může mást čtenáře neznalé běloruštiny. Jednak jde o nedostatečné odkazování na literaturu v několika případech (viz např. pozn. 138 a 139; „podle Dziarnoviče“ na s. 42 zůstalo vůbec bez odkazu).

Určitým projevem ledabylosti zpracování je i nekoherence. Tak např. logika posledního odstavce na s. 10 je zcela neprůhledná. Výraz *tamizdat* není na rozdíl od výrazu *samizdat* vysvětlen. Rozsáhlá citace z práce E. Gellnera (s. 37) zůstala jen tak vsunuta bez komentáře – jak se má její obsah k běloruské situaci? Řada faktografických údajů se uvádí bez patrné souvislosti s okolním textem. Není jasný závěr nebo stanovisko k některým dílčím tématům, např. jaká tedy byla „politika nacionalismu“ v sovětském Bělorusku v letech 1970–1985 (část 2.1). Tato část (2.1) se navíc v rozporu se svým nadpisem věnuje stalinskému období a ne rokům 1970–1985. Jednotlivé části (oddíly) textu by měly mít nějaký stručný závěr a vsunuté informace jasnou návaznost.

Na začátku části 2 se mluví o nedostatku běloruských prací o národnostní politice pozdního SSSR, ale pak se „přeskočí“ k práci A. Markové, která se ovšem zabývala obdobím meziválečným. To nedává smysl. Tento poslední příklad také upozorňuje na to, že práci by prospěl standardní přehled dosavadní literatury k tématu, který v ní teď chybí.

Na závěr ještě uvádím několik dílčích otázek, které mi vyvstaly na různých místech v průběhu čtení práce:

- V jakém smyslu má *Mužyckaja prauda*, agitační leták/noviny, „nedostatky“ (s. 20)? Odpověď na tuto otázku vyjasní epistemickou pozici autorky.

- Do jaké míry lze mluvit o *Mužycké praudě* z 60. let 19. stol. jako o „samizdatu“ (s. 14nn.), kam se řadí např. časopis *Hutarka* ze 70. let 20. stol.? Jsou takováto vydání souměřitelná?
- V jakém smyslu byl samizdat „hlasem národa“ (s. 9), když jej vydával a četl tak úzký a sociálně vymezený kruh osob? Jak velký vlastně byl okruh producentů a recipientů běloruského samizdatu v uvedeném období?
- Proč mezi předchůdce formulací národní idey nezahrnout i petěrbuský *Gomon* (80. léta 19. století)?⁴
- V jakém smyslu byl v 50.–60. letech 20. století „likvidován tisk v běloruském jazyce“ (s. 43), když statistické údaje běloruské Státní knižní komory ukazují v tomto období stagnaci nákladu knih a brožur a dokonce nárůst nákladu novin a časopisů v běloruštině?
- Na s. 33 se o běloruském jazyce, klíčové součásti běloruské národní identity, tvrdí, že „jeho nízký sociální status automatický [sic] vytlačoval jazyk z oblasti sociální komunikace, nedokončená kodifikace, neexistence jakékoliv odborné terminologie ho vytlačovaly z užívání ve vysoké kultuře a vědě“. Diskutabilně antropomorfizovaný „sociální status“ a nerozpracovaná kodifikace jazyka zde vyznívají jako jediné nebo hlavní příčiny neužívání (spíše než „vytlačování“) běloruštiny v těchto sférách. Taková představa je však sociologicky poněkud naivní – jaké další faktory zde hrály roli?
- Jaké jsou důkazy pro to, že běloruské etnikum bylo tzv. etnickou kategorií (v A. Smithově smyslu)? (s. 34)

Tyto otázky lze při přepracování diplomové práce vzít v úvahu jako potenciálně problematické.

Diplomová práce má podle mého názoru zásadní nedostatky, které – jak jsem uvedl výše – se týkají teoretického přístupu a metodologie, absence analýzy materiálu, slabé koherence a zpracování textu. Práce z uvedených důvodů nesplňuje požadavky na magisterské diplomové práce a s politováním ji k obhajobě nemohu doporučit. Měla by být, již od volby výzkumných otázek a především analýzy materiálu, zásadně přepracována.

V Praze dne 31. 8. 2015

Marián Sloboda
Katedra středoevropských studií
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

⁴ Радзік, Р.: Пецяўбургскі «Гомон» як пачынальнік беларускай нацыянальнай ідэі ў XIX стагоддзі. In *Нацыянальныя пытанні (Беларусіка – Albaruthenica, 22)*. Мінск, 2001, s. 76-87.